

1517 Mai 30 M. Luther: „Sermo de indulgentiis pridie Dedicacionis“

Dr. Martinus Luther: Sermo de indulgentiis pridie Dedicacionis Anno 1517¹

Thema. Stans autem Zachaeus dixit ad Dominum.

Conclusio. Quibus Christus aliquid est, illis omnia nihil sunt, quibus autem Christus nihil est, continuo illis omnia grandia sunt. Quid autem sit, Christum aliquid vel nihil esse, discamus a Zachaeo, cujus affectus erat, ut Evangelista dicit, quod quaerebat videre Jesum, quis esset. im[m]o necessario sequitur, quod sublimiter de eo sentiebat, de se vero nihil: Deinde gaudet suscepto Christo. Ideo Christum aliquid esse est in ipso placere, delectari, desiderare, diligere, magni reputare, se indignum eo judicare & non quaerere ad habendum {quod est praesumptuosum} sed ad videndum tantum, ac omnes eos judicare, magnificere, praedicare, ad quos ille dignetur declinare, atque velut desperare, nec unquam praesumere quod ad se veniat, licet paratissimum sese sentiat ad suscipiendum eum, sed contentus sic se mirari, & obsequi illos, ad quos illum viderit ire. Hic pius humilis & rectus <735> affectus solum Christum aliquid judicat. Econtra Christum nihil esse, est non in ipso delectari, sed in se ipso & in his, quae sua sunt, im[m]o contemnere & nolle eum desiderare. Sed sane notandum, quod sint diversi modi in Christo placitum habentes, eum cupientes, reputantes. Aliqui carnaliter, curiose, pueriliter, seu secundum suam opinionem, quales illi erant in Evangelio, qui tunc mirabantur, quod ad hominem peccatorem ivisset, cum ad se illum cuperent ire, quia se dignos reputabant. Hi sunt iniqui, qui potius se reputant & sibi placent, & sibi aliquid videntur esse, arbitantes se sapere, intelligere, bene vivere. Et sic per Christum i[d] e[st] gloriam Dei suam gloriam quaerunt, ut puta pro confirmatione suae dignitatis, Deum hospitem habentes, qui ideo ad eos declinant, quia digni sunt, ideo eum reputantes, ut per eum reputentur; quod si non reputentur per eum, jam cessant eum reputare ac magni facere, & sic justificantur in opinione sua bona de se ipsis, quod ubi non fit, irascuntur & murmurant, videlicet peccatores sibi praeferrari: Et statim proruit infelix superbia interior, in iudicium temerarium, vel in ostentationem sui, in blasphemiam Dei, quoniam tam pulchre se ornaverant prius decoribus bonorum operum. Hi ergo sic Christum quaerunt, ut non per eum salventur, sed ut falsos se

---

¹ (Löscher, 1720 S. 734 ff.) Fundstelle: Bayerische Staatsbibliothek, Signatur: 4 H.ref. 474-1 (www.digitale-sammlungen.de).

testificentur. Non auctorem justitiae, sed testem sanctificationis suae requirunt, ac per hoc se meliores & superiores eo aestimantes. Ah! bone Deus, quam grandis stultitia est judicatio proximi. Hic murmurant omnes, omnes temere judicant; tam communis pestis est iudicium temerarium etiam usque hodie, cujus causa est coecitas magna & ignorantia sapientiae in mysterio absconditae a sapientibus & revelatae parvulis. Sunt enim stulti & crassi sancti, qui cum grossos defectus in se non sentiunt, nullos defectus in se statuunt. Ideo tutius est, multos magnos & crassos defectus habere quam nullos. Ratio est, quia cum omnis homo sic vanus & mendax coram Deo, soli illi hoc ignorant, qui in sensu & corde se tales nonnihil inveniunt, ac in hoc contenti sunt, dicentes: Nihil mihi conscius sum, ergo in hoc justificatus sum: Cum hoc ipsum sit horribilissimum peccatum, non esse sic conscius, quod sit justificatus ex eo.

Alii spiritualiter & vere, qui, ut dixi, non audent eum ad se cupere prae nimia sua indignitate & illius dignitate, & eo ipso tamen vehementissime eum vocant, per negativam fortissimam concludentes affirmativam. Sic autem Deus quaeritur, dum non quaeritur, <736> laudatur, dum non laudatur, diligitur, dum non diligitur, petitur dum non petitur, pulsatur dum non pulsatur, dum fugitur ab eo, curritur ad eum. Quae omnia in Zachaeo vide mirabilissime: Neque enim pulchrius, ornatus modum vidi quam hoc loco descriptum. Orationem enim veram nullus audit nisi Deus, nec homo ipsemet, & est in oratione etiam mentali sicut in circulo, signo, cogitatione i. e. id quod petimus, est velut circulus. Hunc nos deo exhibemus, quando petimus. Hunc optime sentimus; sed Deus illum intimi cordis fundum desiderii, quod est supra omnem cogitationem, exaudit: Quod cum facit, omnia admiratur accepisse se, quae non audebat petere, & sic verum est: anima quod petit non petit, & quod non petit hoc petit, quia nescit quod petit: Sicut ut ait Christus & Apostolus Paulus [Römer 8,26²]: „Sic sicut oportet orare nescimus.“ Sic S[ancta] Monica, ut ait B[eatus] Augustinus, exaudita est secundum cardinem desiderii sui. Exemplum Zachaeus, qui potuit videre Christum & non peti[v]it in domum: At hoc maxime petitur, quia patet, si quis interrogasset, an vellet Christum in domum: Respondisset, utinam! Et cum alii, qui petierunt, non sint exauditi, quia desiderii cardo non petivit Christum, sed se ipsum.

Coroll[atio]. Nemo praesumat se petere vel orare recte, sed roget ut doceatur a Deo orare & petere. Hinc superbi in suis orationibus omnem

---

² „Desgleichen hilft auch der Geist unsrer Schwachheit auf. Denn wir wissen nicht, was wir beten sollen, wie sich's gebührt; sondern der Geist selbst vertritt uns mit unaussprechlichem Seufzen.“

diligentiam fecisse putantes, securi erunt, non advertentes, non timentes, ne forte malo fundo oraverint.

Conclusio. Patet³ ex Evangelio [Lk 19,1-10], quod adeo Deus solum inquirat hominis interiora & cor, ut si quis omnia fecerit aut dederit, praeter cor, nihil fecerit. Sic Prov[verbia] 23,26⁴ : „Praebe fili cor tuum mihi, non manum, non denique corpus, sed cor, mihi non tibi.“ Sic Gen[esis] 4[,4]: „respexit Dominus ad Abel & ad munera ejus, ad Cain autem & ad munera ejus non respexit,“ quod Apostolus [H]ebr. XI[,4] sic exponit: „Fide Abel plurimam hostiam obtulit quam Cain.“ Ecce fides distinguit inter Abel & Cain. Et quanta vis sit posita in hac re, ex contraria displicentia patet. Nam Ps[alms] 4[,3] dicitur: „Fili hominum usque quo gravi corde? Ut quid diligitis vanitatem & mendacium?“ Id est omnia quae sine corde offeruntur vana sunt & mendacia, in quibus tamen gloriamini ad confusionem vestram per cor grave. Et Ps[alms] 9[,4]: „Quadraginta annis proximus fui generationi huic, & dixi: Semper habent errorem corde, ipsi vero non cognoverunt vias meas, quibus juravi intra me, si introibunt in requiem meam.“ Ecce sine corde <737> semper erratur, ira incurritur, requie privatur, vanitas quaeritur, mendacium diligitur & confusio pro gloria quaeritur. Nam Hebraeus Textus sic habet sensum: Filii viri a usque quo gloriosi estis in iis quo ad ignominiam sunt? Dum diligitis vanitatem & quaeritis mendacium.

Sic Dedications Ecclesiarum in ceremoniis & externis operationibus signa sunt cordis dedicandi Deo. Quid enim Deus templum signi curat, quando templum signati non habet? Quid faceret homo homini, si quotannis in negotio alter alteri registra & dicas afferret, & scriberet debita & facienda, nunquam tamen faceret? Nonne ille solum signa & verba tandem pertaesus, rumperet simul omnia? Certum enim est, hoc nolle hominem ab homine sustinere, & tamen Deus debet hoc assidue sustinere. Ideo ecce fit, ut saepius Ecclesiasticas fulminet quam alias domus, quod hic vanissimis lignis tantum irritatur verius quam colitur. Sed ad Evangelium revertamur & scrutemur, videamusque mirabilia de lege Dei. Videmus hic Christum meum, cordium iudicem & nullius personae i. e. faciei sive bonae s[ive] malae respectorem: Nam si personam respexisset, melior illa erat eorum qui murmurabant, quam ad peccatorem divertisset, quos tamen deseruit, peior erat Zachaeus, quem tamen non veritus est. Illi enim sequiebantur eum & cupiebant, hic erat princeps publicanorum, illi boni, hic malus. Ex quo id miraculum conficitur, quod qui cupiunt Christum, non cupiunt, & qui non cupiunt,

³ Die folgende Passage wird zitiert von (Ebeling, 1989 S. 203 f.).

⁴ In der Druckvorlage: 4.

cupiunt, & ipse ad eos ingreditur, qui eum non cupiunt, fugit ab eis qui eum cupiunt. Hic igitur differentiam cordium & cupiditatis videamus, ut corde erudiamur in sapientia. Certum est, quod illi desiderabant Christum ad eos ingredi, alioquin murmurassent, quod ad Zachaeum ingressus fuit; sed cor eorum fuit perversum & vanum, quod Christus vidit, ipsi autem non viderunt. Nam cor eorum fuit tale, quod se dignos credebant Christi adventu, ac per hoc voluerunt per Christi ingressum suam dignitatem probari & commendari a tanto Propheta, ut diceretur: Ecce quanti sunt illi ad quos tantus ingreditur! Sic, sic suam gloriam & suae justitiae pompam in Christo quaerebant, & quae sua sunt. Nondum erant vacui & inanes se ipsis, ideoque indefensi sunt, quod non eos glorificavit suo ingressu, dicentes, quod ad peccatorem divertit, quasi dicerent: Sunt hic multi justis tanta gloria bene digni, & peccatorem praefert. Vide ergo quid faciat stulta superbia, quam manifesta praeferat peccata, scilicet <738> iudicia temeraria, detractioes, invidias & iras. Sic, sic Christus in signum contradictionis ponitur, ut revelentur cordium cogitationes. Qvis enim nosset eos talia cogitare, nisi Christus revelasset? Nec ipsummet cor novit se talia cogitare, donec contradictione huius signi reveletur. Christus autem non venit, ut testimonium perhibeat vanitati, ut approbet & justificet & glorificet justitias & probitates hominum, sed ut glorificet Patrem suum. Non ad gloriam justitiae nostrae, sed ad gloriam misericordiae & gratis suae, ut Apostolus ait. Ideo non potest venire ad eos, qui sese dignos & justos putant, sed tantummodo ad miseros & misericordiae cupidos & gratia indignos. Sic patet, quomodo simul cupierunt & non cupierunt Christum, qui concupiscere isto modo, scilicet per se ipsum & finem gloriae suae, est potius non concupiscere.

Zachaeus autem non cupiebat Christi adventum, & tamen cupiebat: Quod non cupiebat patet, quia ascendit tantum ut videret transiturum, non autem praesumebat, nec audebat cupere ingressurum. Patet enim manifeste, quod non se dignum putavit, quia voluit esse contentus eo viso & latere postea, non enim habuit, unde gloriosum sibi foret, Christum advenisse: sciebat sese non mereri prae caeteris omnibus, quod autem cupiebat patet, quia accepit illum gaudens: Gaudium enim est signum praecedentis amoris & cupiditatis. Si enim quis ipsum interrogasset, velletne Christum habere? Respondisset, non audeo optare nec velle. Illi autem respondissent: Utique & spero sic futurum. Videte ergo profunditatem cordis humani, cuius veritas tam intima est & tam secretum velle, ut nesciat sese nec gaudeat velle, solum modo sentitur & vivitur hoc velle, non autem elicitur. Hoc est rectum cor, haec sunt interiora hominis. Unde dicit Christus: Hodie salus huic domui facta

est a Deo, hinc hinc justus, quia haec est domus mea: Et iterum, eo quod & ipse sit filius Abrahae: Ipse, ipse, non illi. Ecce ergo quomodo offenduntur illi, quum non fecerit ut offenderentur ad malum? Quia potuisset hunc Zachaeum occulte vocare ad gratiam, sed voluit id manifeste fieri, ut illi falsam justitiam propriam agnoscerent & Zachaeo similes forent. Et sic per unius Exemplum voluit omnes a morbo sanare, licet illi abusi sint medicina hujusmodi, unde & concludit: Venit enim filius hominis, quaerere & salvum facere, quod perierat. Non venit glorificare jam justos & salvos, voluit ipse eos offendi non ut caderent, sed ut se ipsos agnoscerent, quoniam pleni erant gloria & amore sui.

<739>

Hoc autem vitium est in quolibet homine nisi per gratiam sanetur, & fuit ab initio mundi, eritque usque in finem, quia quaerit in omnibus, etiam in Christo, quae sua sunt. Regnat autem potissimum nostro tempore, ⁵*ubi populus per seductores, fabulatores etc. in istud vitium ducitur*, qui debuit potius reduci. *Quales sunt qui indulgentiae praedicant⁶, de quibus ex[empli] gr[atia] & quia id multi petierunt, pauca dicam: Dixi enim de iis alias plura, maxime cum sit prae foribus pompa ista indulgentiarum: Ut sim ego excusatus, & vos a periculo falsa intelligentiae eruamini.* Primum protestor, quod intentio Papae est recta & vera⁷, saltem ea quae jacet in lit[t]eris, syllabis. Secundo forte & verba eorum, quae buccinant, sunt vera in aliquo sensu; sed tamen vis est quaedam, non dicuntur vere, vel non intelliguntur resse. Sciendum itaque, quod tres sint partes poenitentiae, *secundum usitatum modum*. Melius autem sic⁸: Duplex est poenitentia, scilicet signi & rei. Rei est illa interior cordis & sola vera poenitentia, de qua Christus dicit, poenitentiam agite, & Petrus Act[a]⁹ II: „Poenitemini & convertimini!“ Signi est illa exterior, quae frequenter est facta, cum illa interior sit ficta saepe, & haec habet duas illas partes, Confessionem et satisfactionem, de qua Lucae III[,8] dicit Joh[annes] Baptista: „Facite ergo dignos fructus poenitentiae.“ Confessio iterum duplex est, publica & privata. De publica dicitur Jac[obus] ultimo [=5,16]: „Confitemini alterutris peccata vestra:“ De privata nescio ubi Scriptura loquitur: Idcirco Dominis Juristis eam commendando, ut ipsi probent, ubi de jure divino probentur satisfactio & Confessio *ut nunc sunt in usu*. Nam satisfactio illa, quam Johannes praescripsit Lucae III. est totius vitae Christianae officium, & generalis

⁵ Kursivsatz in der Vorlage.

⁶ „Mascula vox contra Tezelium et ejus gregales.“ (Löscher).

⁷ „Verba reverentiae et amoris, omnia in melius interpretantia.“ (Löscher).

⁸ „Aurea observatio.“ (Löscher).

⁹ Gemeint ist Apg. 3,19.

omnibus imposita & publica. Privata vero Confessio & satisfactio fateor me nescire ubi doceantur & praecipiantur.

Conclusio. Indulgentiae praerequirunt, im[m]o ad contritionis veritatem debent prodesse aut sunt maxime; tollunt autem nihil aliud quam privatae significationis impositiones. Et sic timendum quod frequenter cooperentur contra poenitentiam interiorem. Nam poenitenti interior est vera contritio, vera confessio, vera satisfactio in spiritu: Quando poenitens vere purissime sibi displicet in omnibus, quae facit, & efficaciter convertantur ad Deum pureque agnoscunt culpam, & Deo confitentur in corde: Deinde per sui detestationem intus se se mordet & punit, ideo ibidem Deo satisfacit. Im[m]o vere poenitens vellet, si fieri posset, ut omnis creatura suum peccatum videret & odisset, & paratus est ab omnibus conculcari. Non quaerit indulgentias & remissiones poenarum, sed exactiones poenarum. Unde duplex est contritio seu poenitentia interior, una scilicet ficta, quae vocatur vulgo {Galgen-Reue} quod facile videtur in iis, qui statim recidunt & saepius ita ruunt. Hi sic dolent de peccato, quod plus de poena peccati: Et nihil aliud displicet quam displicentia Dei in peccato: Mallet enim ut peccatum placeret Deo, & sic Deum injustum optat. Haec res perversissima est, sed frequentissima, quia timore poenae & amore sui justitiam Dei odit & suam iniquitatem diligit, poenam enim odit. Alia est vera, de qua dixi, quod amore justitiae & poenarum odit peccatum, quia cupit ulcisci justitiam laesam. Ideo non petit indulgentias, sed cruces: Sicut legitur in multis legendis, ut de S. Paula, quam S. Hieronymus prohibuit ne fleret, & ut mitius se castigaret, illa noluit etiam cum dispendio salutis corporalis.

Videte itaque, quam periculosa res sit indulgentiarum praedicatio, quae praecisa gratia docet, scilicet fugere satisfactionem & poenam, ita ut operatio erroris esse timenda sit, quam Apostolus praedixit¹⁰. Qua enim facilitate simul & semel possunt praedicari contritio vera & tam facilis largaque indulgentia? cum vera contritio rigidam exactionem cupiat, & illa nimis laxet. An excusabimus, quod de contritione perfectorum ista intelligenda sint? Ac sic non esse necessarium, homines ad perfectam ducere. At cur ergo meretrices & Publicani incipiunt ab hac contritione? im[m]o ad hanc omnes sunt exhortandi.

Literaturverzeichnis

Barge, Heinrich. 1905. *Andreas Bodenstein von Karlstadt.* Leipzig : Brandstetter, 1905. Bd. 2.

---

¹⁰ „Prophetica vox Lutheri de revelatione Antichristi per Indulgentios.“ (Löscher).

- Bauer, K. 1924.** Das Entstehungsjahr von Luthers *Sermo Indulgentiis pridie dedicationis*. ZKG. 1924, S. 174 ff.
- Bornkamm, Heinrich. 1967.** *Thesen und Thesenanschlag Luthers*. Berlin : Töpelmann, 1967.
- Bünger/Wentz. 1941.** *Das Bistum Brandenburg*. Berlin : s.n., 1941. Bd. 2.
- Ebeling, Gerhard. 1989.** *Lutherstudien, II. Disputatio de homine, Teil 3*. Tübingen : Mohr, 1989.
- Hechtius, G. 1717.** *Tetzel*. Wittenberg : s.n., 1717.
- Herrmann, F. 1907.** Luthers tractatus de indulgentiis. ZKG. 1907, S. 370 ff.
- Iserloh, E. 1966.** *Luther zwischen Reform und Reformation*. Münster : s.n., 1966.
- Iserloh, H., [Hrsg.]. 1967.** *Handbuch der Kirchengeschichte*. Freiburg : s.n., 1967. Bd. 4.
- Kalkoff, Paul. 1907.** *Ablass und Reliquienverehrung an der Schloßkirche zu Wittenberg*. Gotha : Perthes, 1907.
- Krüger, G. 1917.** *Luthers tractatus de indulgentiis*. 1917.
- Leppin, Volker. 2017.** Das ganze Leben Buße. Der Protest gegen den Ablass im Rahmen von Luthers früher Bußtheologie. [Hrsg.] DHI Rom. *Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom*. 2017, Bd. 132, S. 523 ff.
- Löscher, Valentin, [Hrsg.]. 1720.** *Vollständige Reformations-acta und Documenta*. Leipzig : Johann Grossens Erben, 1720. Bd. 1.
- Luther, Martin. 1883.** *Werke [WA]*. Weimar : s.n., 1883.
- Mathesius, J. 1570.** *Historien von des Ehrwürdigen in Gott seligen theuren Manns Gottes Doctoris Martini Luthers*. Nürnberg : s.n., 1570.
- Paulus, Nikolaus. 1899.** *Johann Tetzel, der Ablassprediger*. Mainz : Kirchheim, 1899.
- Riedel, A.F. 1847.** *Novus Codex diplomaticus Brandenburgensis, Tom.1*. Berlin : s.n., 1847. Bd. 8.
- Volz, H. 1959.** *Martin Luthers Thesenanschlag und dessen Vorgeschichte*. Weimar : s.n., 1959.